

det nordlige Skåne. Denne Plante synes altsaa ligesom Taxtraetet at have spillet en langt større Rolle tidligere og nu at være paa Vejen til at forsvinde.

Ved Siden af det Antal Arter, som efter det her udviklede har udgjort en Bestanddel af Plantevæksten i vore ældre Vegetationsperioder, og det upaatvivlelig endnu større Antal, som ligeledes tør antages at stamme fra hine fjærne Tider, uden at dog Levninger af dem hidtil ere fundne, indeholder vor nuværende Flora en Mængde Arter, som øjensynlig ere af nyere Oprindelse, indvandrede til forskjellig Tid og ad forskjellige Veje. Spørgsmaalet om, hvilke disse ere og hvorfra de kunne formodes at være hidkomne, er for omfattende til at kunne medtages i denne lille Afhandling*). Kun vil det ikke være overflødigt at minde om, hvad der ogsaa falder i Øjnene ved en Sammenligning mellem de oven for nævnte Planter, der bevislig ere fundne i de ældre Lag af Moserne, og de Familier, der udgjøre Hovedmassen af Plantevæksten i Nordvestropa, at

*) Bidrag til dette Spørgsmaals Belysning for Skandinaviens Vedkommende, som til Dels ogsaa kunne anvendes paa vore Forhold, findes i de anførte Arbejder af *Areschoug* (Bidrag till den skandin. vegetations historia) og *Blytt* (Forsøg til en Theori om Indvand. af Norges Flora).

saadanne Familier maa have udgjort den overvejende Bestanddel af vort Lands ældste Plantedække, nemlig især Mos- og Lavarter, Padderokker og Brægner, Græsarter og Halvgræsarter, Sivfamilien, Najaderne og flere Vandplanter, maaske ogsaa Stenbræk- og Lyngfamilien, Ranunkelfamilien, Korsblomsterne, Rakletrærne o. fl. De Familier derimod, hvis Centrum eller største Antal findes i varmere Egne, have størst Sandsynlighed for at være enten udelukkende eller til Dels indvandrede, og saadanne ere f. Ex. Skjærplanterne, Nældeplanterne, Læbeblomstrede, Kartoffelfamilien, Græskarfamilien og Katostfamilien o. fl. At særlig de med Kulturplanterne følgende Ukrudsplanter ere indvandrede, er en Selvfølge.

Man har undertiden sammenlignet Danmark med en Have, og denne Lignelse kan ogsaa være ret passende. Ligesom man nemlig i en Have i broget Blanding samler Planter fra de forskjelligste Lande, saaledes har vort Land paa Grund af flere samvirkende Omstændigheder (den forholdsvis stærke Opdyrkning, den centrale Beliggenhed mellem den skandinaviske Halvø og Tyskland, den overalt lette Samfærsel ad Søvejen o. s. v.) en i Forhold til de fleste andre Lande af lignende Udstrækning temmelig rig Flora, hvortil mange forskjellige Lande have ydet deres Bidrag.

Jødernes geografiske Udbredelse og Talrighed,

et Foredrag af Kand. **Emil Elberling.**

Jeg har en Gang læst, at man vilde have gjort den Iagttagelse med Hensyn til Jødefolkets Talrighed, at det under sine saare omskiftende Skæbner flere Gange havde naaet det samme Tal, som det havde i sine højeste Velmagts-Dage, d. v. s. under Kongerne David og Salomon; men hver Gang, det havde overskredet denne Grænse, blev det ramt af saadanne Nederlag eller andre Hjemsgølgelser, at Mængden igjen bragtes ned derunder. Jeg husker nu ikke, hvor jeg har læst det, men det er ogsaa ligegyldigt; thi en saadan Sætning er selvfølgelig ikke aldeles nøjagtig og giver sig heller ikke ud derfor. Den er kun et billedligt Udtryk for den uomtvistelige Kjendsgjerning, at dette Folk, der har undergaaet flere og større Ulykker end noget andet — det har i saa Henseende ret været Historiens „udvalgte Folk“ — dog altid har vidst at rejse sig igjen af sin Usselhed og Forsmædelse og paa ny at vinde Styrke og Magt ved en mærkelig Forening af stor

legemlig Sejghed, aandelig Dygtighed og kraftig Vilje, Egenskaber, der præge Jøderne endnu den Dag idag.

Da Jakob og hans Sønner drog til Ægypten (omtr. 1750 f. Kr. F.), var der (1. Moseb. Kap. 46) 70 af Jakobs Hus foruden Sønnekonerne; dette var altsaa kun Stammehøvdingernes Tal, medens Folkene og Trællene ikke toges med i Beregning. Ved Udgangen af Ægypten (1320 f. Kr. F.) opgives Israeliternes Tal tre Gange til 600,000 „voxne Mænd“, først i et rundt Tal,*) derefter ved tvende Tællinger, den ene holdt ved Sinai Bjærg i det andet Aar efter Udvandringen, den anden paa Moabs Slette efter den lange Omvandring i Ørkenen. Begge Gange opgives Tallene meget nøjagtig, og skjønt Hovedsummerne ere næsten ens, er der dog ikke faa og ikke

*) 600,000 Mænd til Fods uden Børnene, II. Moseb. K. 12. V. 37.

smaa Afvigelser for de enkelte Stammer, hvilket viser, at der har ligget historiske Minder til Grund for Opgivelserne.*) Hvis disse ere paalidelige, og vi have intet Middel til at kontrollere dem, vilde Jødefolket den Gang have udgjort omtrent 2½ Million Mennesker. Derefter følge de lange og haarde Kampe imod de kananitiske Folkeslag i og omkring Palæstina, i hvilke Jøderne helt eller til Dels laa under og kun ved enkelte Krigshøvdingers (de saakaldte „Dommeres“) Tapperhed udfriedes fra det fremmede Aag. Først Kongerne vandt fuldstændig Sejr, Saul over Amalekiterne (mod Syd), David over Filisterne (mod Sydvest) og Edomiterne (mod Sydøst) samt over Ammoniter og Moabiter (imod Øst), imedens Fønikierne paa Vestkysten forbleve uafhængige, men traadte i Venskabs Forhold til Jøderne. Kongerne fuldendte tillige Landets Indtagelse: David tog saaledes Jerusalem, og Salomon gjorde alle „de fremmede i Landet“, d. v. s. Kananiterne, underdanige og brugte dem til Træhuggere og Lastdragere ved Templets Bygning; de vare 153,600 i Tallet, d. v. s. voxne Mænd, altsaa 6—700,000 i alt. Paa samme Tid, som Jødernes Herredømme saaledes fæstnedes, foregik en Sammensmæltning med de i Forvejen stammebeslægtede Folkeslag, og den Afsluttedhed, man gjerne vil tilskrive Jøderne, var ikke mere til Stede den Gang end paa senere Tidspunkter. Ligesom de strax efter Indvandringen i Palæstina jævnlig viste Tilbøjelighed til at optage de oprindelige Indbyggers Afgudsdyrkelse og indgaa Samgifte med dem,** lader deres stadige Hæng til Hedenskabet efter Rigets Tvedeling sig bedst forklare ved de indblandede Folke-Elementers Indflydelse. Det siges ogsaa udtrykkelig, at David iblandt sine Krigshøvdinger havde en Ammonit og en Moabit, samt en Hethit (d. v. s. Kananit), nemlig Uria,***) og flere ikke-jødiske Hustruer; hans egen Oldemoder, Ruth, var en moabitisk Kvinde. Om Salomon fortælles endog, at han havde et helt Harem af fremmede Kvinder, og Templets Bygmester Hiram var Søn af en fønikisk Kobbersmed i Tyrus og en jødisk Enke.†)

Under Davids Regering fandt en ny Tælling Sted, og efter den maa Jøderne have udgjort imellem 5 og 6

*) IV. Moseb. 1. Kap. 603,550 „vaabenføre over 21 Aars Alderen“; IV. Bog 26. Kap. 601730 foruden Leviterne, 23,000 af Mandkjøn. Simeons Stamme talte første Gang 59,300, men anden Gang kun 22,000: den blev ogsaa haardest hjemsøgt af Ulykkerne i Ørkenen, ligesom den var en af de mest gjenstridige af Israels Stammer imod Moses.

**) Dommernes Bog Kap. 3. V. 5—6.

***) I. Krønike Bog Kap. 11, V. 33 og 40.

†) I. Kongernes Bog Kap. 7, V. 14.

Millioner Mennesker; thi de vaabenføre Mænds Tal opgives til 1,300,000*) eller 1,570,000 foruden Leviterne, som ikke bleve talte,**) og Benjamins Stamme, hvis Styrke ikke blev opgjort, fordi Tællingen afbrødes forinden. Man har vægret sig ved at fæste Lid til disse Opgivelser, fordi Palæstina kun er imellem 450 og 500 Kvadratmile stort, altsaa omtrent som Nørrejylland; men naar man husker Landets overordentlige Frugtbarhed, vil man ikke finde nogen Overdrivelse deri. Kongeriget Belgien, der ikke er meget større, har jo over 5 Mill. Indbyggere, og sydligere Lande kunne selvfølgelig rumme en langt tættere Folkemængde end de nordligere, fordi Livsforholdene ere færre og ringere. Der findes desuden i de bibelske Bøger andre Talopgivelser fra det samme Tidsrum, i Følge hvilke man ligeledes vil naa op til et højt Folketal. Saaledes finder man paa det Tidspunkt, da Saul og David stode fjendtlig imod hinanden, Tal meddelte paa Krigerne i ti af Stammerne, og skjønt Juda Stamme, den største af dem alle, ikke er tagen med, bliver Hovedsummen 460,800.***) Senere hedder det, at David delte Folkets Krigere i 12 Skifter, hvert paa 24,000 Mand, som efter Omgang gjorde Tjeneste en Maaned om Aaret,†) og hvad der efter Rigets Tvedeling fortælles om de to nye Rigers Hærstyrke, vistnok i runde og rundelige Tal, ††) styrker yderligere Forestillingen om en meget betydelig Folkemængde, uden hvilken man heller ikke kan forstaa Muligheden af Jødernes haardnakkede Modstand imod de mægtige Nabolande. Endelig blev omtr. 720 f. K. F. Israels Rige omstyrtet af den assyriske Konge Salmaneser, efter at hans Forgænger, Tiglath Pileser, nogle Aar i Forvejen (734) havde underkastet sig det; begge Gange bortførtes mange Indbyggere †††) til Landet Gozan (nær ved Byen Nisibis; ogsaa kaldt Mygdonia) og til Egne i det vestlige Medien. Efterkommerne af de saaledes bort-

*) 800,000 i Israel og 500,000 i Juda, i Følge II. Samuels Bog, Kap. 24, V. 9; efter I. Krønike Bog, Kap. 21, V. 5. 1,100,000 og 470,000.

**) Leviterne vare, i Følge I. Krønike Bog Kap. 23, 33,000 Mænd over 30 Aars Alderen.

***) I. Krønike Bog Kap. 7 og 12.

†) I. Krønike Bog Kap. 27.

††) Roboam samlede 180,000 udvalgte Krigere (II. Krønike Kap. 11), Asa havde en Hær af 300,000 Mand af Juda og 280,000 af Benjamins Stamme (Kap. 14), Josafat endog af 780,000 og 380,000 Mand af de to Stammer (Kap. 17), Amazia mønstrede 300,000 udvalgte Krigere (Kap. 25), og Ussia havde en lignende Styrke (Kap. 26) — alle disse vare Konger i Juda Rige. I Krigen kort efter Adskillelsen havde Abia en Hær paa 400,000 Mand og Jeroboam (i Israels Rige) dobbelt saa mange (Kap. 13). †††) II. Kong. Bog Kap. 15. V. 29., Kap. 17. V. 6. og Kap. 18. V. 11. I. Krønike Kap. 5. V. 26.

førte Israelliter har man villet gjenfinde i den særegne kristne Sekt Nestorianerne,^{*)} der netop bor „i Mediens Bjerge“ — som det hedder i Septuaginta, den alexandrinske Bibeloversættelse — og selv udlede deres Oprindelse for de 10 Stammer.^{**)} Fire Memeskealdere senere (598—588) ramme samme Skæbne Juda Rige, der blev et Bytte for Kaldæer-Herskeren Nabukudurusur, og hvis Folk bortførtes til Babylon eller Landene der omkring.

Man plejer sædvanlig at forestille sig disse Bortførelser, som om hele Folket derved blev flyttet til det fremmede Land, og glemmer rent, at det var en sædvanlig Fremgangsmaade i Oldtiden i hele Østerland, at Sejrherrene, for at svække det overvundne Folks Kraft og gjøre det villigere til at høje sig under Aaget, bortførte dets Fyrster og andre højere Klasser til en fjærn Egn og saaledes skilte det ved dets naturlige Førere. Dermed stemmer det helt vel, hvad der i de bibelske Bøger fortælles om Nabukudurusurs Bortførelser. Ved den første siges udtrykkelig,^{***)} at Kong Jojakim, hans Slægt og Hof, de mægtige i Landet, Kriegerne fra Jerusalem (7,000 i Tallet) og de krigskyndige Haandværkere, (1,000) førtes til Babylon; og de Tal, der opgives af Profeten Jeremja (Kap. 52) for de senere bortførte, ere langt ringere. Det var fornemmelig Hovedstaden, Ulykken gik ud over. Selvfølgelig blev Landet paa samme Tid grusomt hærget, og mangfoldige bortførtes som Trælle af Kongerne og deres Høvdinger; men hvis Landet virkelig var blevet folketomt, vilde det sikkert — i det mindste til Dels — være blevet oversvømmet af Nabofolkene. At de i Israels Rige fra Babylon og andre østlige Egne indflyttede Nybyggere tidlig antog den jødiske Tro, først ved Siden af deres egen Gudelære, senere i en forvansket Form (som Samaritanere), kan ogsaa kun forklares derved, at der blev en talrig jødisk Befolkning tilbage i Landet. Denne Opfattelse styrkes end mere derved, at den nye Sekt kun dannedes i det nærmest om Samaria (Israels Hovedstad) liggende Landskab, medens det nordligere, d. v. s. fjærnere

liggende Galilæa synes at være forblevet usmittet af denne Vranglære og kun ved sit Landsmaal mindede om den fremmede Paavirkning. Naar man vil tro paa Folkets fuldstændige Bortførelse, bliver det ogsaa uforstaaeligt, at kun en saa ringe Del — 50,000 Memesker strax under Serubabels Ledelse, senere et Par Tusende under Esra — vilde vende tilbage,^{*)} og at dette Tal dog i saa kort Tid kunde voxe op til et nyt og mægtigt Folk. Nej, Forholdet maa have været dette, at de rundt om i Landet spredte Levninger af Folket, efter at have mistet ethvert aandeligt Midtpunkt — Kongehuset, Hovedstaden, Nationalhelligdommen — sank i Dvale i de 50—60 Aar, „Exilet“ varede (indtil 538), og først vaagnede til nyt Liv, da en Del af dets aandelige Førere vendte tilbage, og Guds-tjenesten gjenoprettedes. Men lige saa lidt som hele Folket var ført bort, lige saa lidt vendte alle de bortførte senere hjem; mange fandt sig vel i det fremmede Land, og i den efterfølgende Tid udbredte Jøderne sig fra Babylon til flere Sider; en stor Del smeltede vel ogsaa efterhaanden sammen med de omgivende Folk og tabte sig imellem dem.

En anden Udbredelse fandt Sted fra selve Jødeland og i endnu videre Kredse. Ved Israels Riges Undergang havde mange Jøder taget deres Tilflugt til Ægypten og andre til „Havets Øer“, d. v. s. til Grækenland og Lilleasiens Kyster; man har Grund til at tro, at de allerede tidligere med Fønikierne vare komne til de sidstnævnte Egne i Følge. Senere knyttedes nye Forbindelser imellem Juda Rige og Ægypten, jødiske Krigere traadte i Psanmetiks Hær (lige som senere i Xerxes's paa Toget til Grækenland og i Alexander den stores paa Toget øster paa), og efter Jerusalem's Ødelæggelse ved Kaldæerne flygtede en stor Mængde til Ægypten, hvor de boede især i den nordvestlige Del nær ved Pelusium, men ogsaa i Memfis, ja selv i Øvre-Ægypten.^{**)} Efter et Opstandsforsøg imod Perserkongen i Midten af det 4de Hundredaar flyttedes en Del Jøder til Landskabet Hyrkanien, øst for det kaspiske Hav, og andre førtes til Straf til Ægypten. Under Ptolemæerne forstærkedes yderligere denne jødiske Koloni. Allerede den første Ptolemæos førte efter et Overfald paa Jerusalem, Aar 320, en Mængde bort med sig, og senere indvandrede mange flere, saa at det nordøstlige Ægypten blev et helt jødisk Landskab og dets Indbyggere ligesom en Grænsevagt imod de syriske Konger, ret mærkeligt i den selv samme Egn, hvor Israelliterne boede før Moses Tid. De bredte sig herfra baade imod Vest til Cyrene (det nuværende Barka) og imod Syd

*) Grant, The Nestorians or the lost tribes 1841. Smlgn. Prof. Scharlings Meddelelser i Videnskab. Selsk. Oversigt for 1853. Ewald, Geschichte des Volkes Israel. III (1847), S. 318—19.

**) Andre have — aldeles vildt — søgt de tabte Israelliter i Tatarerne, Japaneserne eller Indianerne. Mormonernes Lære er bygget paa den sidste Forestilling.

***) II. Kongernes Bog Kap. 24. — Ligeledes beretter en Kileindskrift om Tiglath Pilesar, at han bortførte „de mest ansete“ af Folket, og en anden om Salmaneser, at han førte 27,290 Israelliter bort; medens Senzkerib meddeler, at han fra sit Hærgningstog imod Juda Rige (700 f. Kr.) bortslæbte 200,150. Vald. Schmidt, Assyriens og Ægyptens gamle Historie II. S. 1252, 1257 og 1263.

*) Esra Bog Kap. 2 og 8.

**) Ewald, Geschichte des Volkes Israel. III. 379. IV. (1864) 5—8.

til Arabien og Æthiopien. I selve Ægypten fik de, omtr. 160 f. Kr. F., et nyt Tempel i Heliopolis (On) med en fra Jerusalem flygtet Ypperstepræst, og det overlevede endog det jersalemske Tempels Undergang, indtil det lukkedes paa Kejser Vespasians Bud (73 efter Kr. F.). I den nye Stad Alexandria udgjorde Jøderne to Femtedele af Indbyggerne,*) og her udvikledes de „hellenistiske“ Jøder, der paa den ene Side tilegnede sig græsk Sprog og Filosofi, men paa den anden Side gjorde Grækerne bekendte med østerlandske Forestillinger og Videnskaber og saaledes bleve Mellemled imellem Evropeas og Asiens Kulturliv, ligesom de spanske Jøder vare i Middelalderen. End videre bosattes mange Jøder i de nye Byer, som grundlagdes af Alexander den stores andre Efterfølgere, dels i Forasien af Seleukiderne — vistnok mest babilonske Jøder — dels i Makedonien (Filippi og Thessalonika), endelig paa de græske Øer og i Korinth.***) De saaledes dannede jødiske Menigheder bleve i en senere Tid naturlige Udgangspunkter for Evangeliets Udbredelse.

Under Makkabæerne udfoldede Jøderne en ny Kraftanstrengelse: ikke alene frigjorde de sig for de voldsomme Forsøg, den syriske Konge gjorde paa at paatvinge dem græsk Gudsdyrkelse og Sprog, men de bleve ogsaa i Stand til at ødelægge det forhadte Tempel paa Garizim og nøde baade Samaritanerne og Edomiterne (eller som de nu kaldes, Idumæerne) til at antage Jødedommen. Den Forbindelse, de omtr. 160 f. Kr. F. knyttede med Rom, kom derimod Folket dyrt at staa; thi Pompejus gjorde Aar 63 ved snild Brug af dets indre Tvistigheder Landet afhængigt og bortførte samtidig mange Jøder til Rom, hvor de bosattes paa en Ø i Tiberen, og hvorfra de senere udbredte sig til andre italienske Byer.***) Snart efter blev Idumæeren Antipater Statholder og efter ham Sønnen Herodes endog Konge ved Romernes Hjælp, og nu naaede Jødefolket sin sidste Glans- og Velmagts-Tid

*) Paa Filons Tid i det første Hundredaar efter Kr. F. boede 1 Mill. Jøder i Ægypten. Under Ptolemæos Euergetes var en Jøde, Josef, Førsteminister og hans Søn efter ham. I Midten af 2det Hundredaar før Kr. F. vare tvende Jøder Feltherrer over den ægyptiske Hær. *Ewald*, *Gesch. d. Volkes Israel* IV. 467.

**) Strabon, der er lidt ældre end Filon, fortæller, at man vanskelig kunde finde et Sted, hvor der ikke boede Jøder. I Cyrene udgjorde de en Femtedel af Indbyggerne. *Smlgn. Ewald*, *Gesch. d. Volkes Israel* IV. 306—10.

***) Efter andre Opgivelser skulle Jøder langt tidligere, i Midten af andet Hundredaar være komne til Rom, hvorfra de udvistes i Aaret 139. Se *Vald. Schmidt*, *Assyriens og Ægyptens gamle Historie*. II. S. 1291. Under de første Kejsere boede flere Tusende Jøder i Rom; Tiberius lod 4.000 føre til Sardinien.

og vistnok tillige sin største Talrigbed. Vel har man ingen Oplysning om Resultatet af den Tælling, der fandt Sted paa Kristi Fødsels Tid; men to Menneskealdere senere havde Galilæa i Følge Josefus over 200 Byer, som med deres Omegn talte 15.000 Indbyggere hver, tilsammen altsaa 3 Mill. Mennesker. Lad dette nu end være overdrevent, maa det paa den anden Side huskes, at Galilæa ikke var det rigeste Landskab. Hvor talrigt Folket var, ses af de umaadelige Blodbad, der ledsagede dets Opstand imod Nero (68—70). Tacitus opgiver Tallet paa dem, der vare indsluttede i Jerusalem, til 600.000; men det forklæres som Byens faste Indbyggertal, og efter Mængden af Ofringer har man udregnet, at der i Aaret 66 samledes imellem 2½ og 3 Mill. Jøder i Jerusalem til Paaskefesten*), nærmest efter Aftale mellem den romersksindede Agrippa og den romerske Legat i Syrien, Cestius Gallus, der vilde godtgjøre for Nero, hvor talrigt Jødefolket var. Under Belejringen jødedes næsten 120.000, og i alt skal der før og under Indtagelsen være omkommet 1.100.000, hvorhos 97.000 solgtes i Trældom, foruden de mange, der vare gjorte til Bytte tidligere i samme Krig. Ogsaa vare mangfoldige flygtede bort fra Byen, forinden den indtoges; i det øvrige Land bleve 230.000 dræbte. En Snes Aar tidligere havde Jøderne i Babylonien maattet lide store Forfølgelser, og i Seleukia vare 50.000 blevne dræbte. Et lignende Blodbad fandt Sted i Alexandria Aar 65 efter Budskabet om Opstanden i Jødeland, og nogle mindre rundt om i Syrien. Endnu værre gik det dog 50 Aar senere (115) i Cyrene, hvor Jøderne først havde Overmagten og dræbte 200.000 Hedninger, men næste Aar maatte bøde derfor med tre Gange saa mange Liv. En samtidig Opstand paa Cypern kostede 240.000 Jøder Livet, og et nyt Blodbad overgik dem i Alexandria. Man ser af disse store Tal, hvor mandssterke de vare uden for Palæstina. Vistnok medførte Vespasians Undertrykkelser, at mange Jøder — især nyvundne Proselyter — faldt fra Jødedommen, og at mangfoldige flygtede fra Jødelandet, saa at Tempelsteds og Jersalems Ødelæggelse blev Indledning til en virkelig Adspredelse; men dog var der endnu saa mange Jøder tilbage i deres Fædreland, at der i den sidste Opstand (135) imod Hadrian faldt 580.000 for Romernes Sværd. Hærgningen udstraktes denne Gang ogsaa til Galilæa, og Udsettelsen gennemførtes grundig.

Senere Forfølgelser under de romerske Kejsere drev mange Jøder til Persien, og under dettes Herredømme, ligesom senere under Kalifatet, havde de babilonske Jøder egne Overhoveder, „Landflygtighedens“ (eller „Fængslets“)

*) *Graetz*, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums*. 1871, S. 202—7.

„Fyrster“ lige indtil 1050. Det egentlige Forbillede for de mange senere Jødeuddrivelser gav dog Biskop Cyrillus i Alexandria, som 415 fik 100,000 Jøder udjagne af Byen. Derimod grundlagdes tidlig — allerede i det 1ste Hundredaar efter Kr. F. — Menigheder i Frankrig, Spanien, især i det sydlige Landskab Bætica (omtrent det samme som Andalusia), og paa Øerne i det vestlige Middelhavsbækken, ja selv i den romerske Provins Germania, d. v. s. i Landet vest for Rhinen. Forholdet imellem Jøder og Kristne var i det hele godt, og mange blandede Ægteskaber stiftedes, indtil Kirkeforsamlingerne fra det 6te Hundredaar begyndte at tage alskens Forholdsregler imod Jøderne og bl. a. vedtog Forbud imod selskabeligt Samkvem og Sangifte med de Kristne. Under Paavirkning af Præsteskabet øvede især Vestgoterne i *Spanien* et haardt Tryk paa Jøderne, og Kong Sisebuth (611—19) nødte saaledes 100,000 til at lade sig døbe: Jøderne vare da saa talrige, at hebraisk var et af Landsprogene. For at udfri sig fra dette Aag understøttede Jøderne senere Araberne i at gjøre sig til Herrer paa den iberiske Halvø, ligesom de 50 Aar tidligere i Babylon havde hjulpet dem til at omstøde det persiske Rige, fordi dettes sidste Konge havde øvet Mishandlinger imod dem, og endnu tidligere af samme Grund hjulpet Perserne imod de byzantinske Kejsere. Efter Arabernes Sejr vandrede 50,000 jødiske Familier fra Babylon sønden om Middelhavet til Spanien, og i Midten af 11te Hundredaar fulgte nye Skarer der fra ad samme Vej, fordi en Forfølgelse havde fundet Sted, og deres tidligere Selvstyrelse var bleven dem fratagen. Saaledes forstærkedes yderligere det i Forvejen store Tal paa Jøder i Spanien. De nød under Araberne store Friheder, havde tit høje Embeder hos Kaliferne og tog ikke alene Del i alle industrielle Arbejder, men lagde ogsaa megen Vind paa videnskabelige Sysler: det var fornemmelig dem, der oversatte gammelgræske Skrifter paa arabisk, og i Lægekunsten blev de Læremestre for hele Evropa.*) Den Mildhed, Muselmændene viste imod dem, efterlignedes senere af de kristne Konger i Spanien, og derfor blev dette Land det ene Midtpunkt for Jøderne, medens *Polen*, hvor Kong Kasimir den Store (1333—70), paavirket af en jødisk Elskerinde ved Navn Esther, tog dem i Beskyttelse, blev deres andet Hjem.

I de mellemliggende Lande var Jøderne derimod kun slet stillede. I *Frankrig* opholdt de sig i stor

Mængde, især i det sydlige (Marseille kaldtes af Gregor af Tours i det 7de Hundredaar „Jødernes By“), og her nød de i Reglen god Medfart, medens de undertryktes i det nordlige Frankrig. Kong Childerik II. i Austrasien (670—74) gjorde samme Forsøg som Sisebuth i Spanien paa at døbe dem ved Tvang, og da Korstogene begyndte i Slutningen af det 11te Hundredaar, fandt store Forfølgelser Sted: 100,000 dræbtes, og „utallige“ lode sig døbe.**) Disse Forfølgelser gjentoges ved senere Korstog, og 1182 bød Filip August Jødernes Udvisning og samtidige Udplyndring. De kaldtes vel allerede tilbage 16 Aar senere, men hermed indlededes et nyt System, Udsugelses-Systemet, hvorefter der paalagdes dem umaadelige Afgifter for den Beskyttelse, der lovedes, men som de ikke fik at nyde, medens de samtidig udelukkedes fra enhver hæderlig Næringsvej og nødtes til at leve alene af Aager. Ja man kan næsten sige, at de den Gang brugtes af Fyrsterne som et Slags indirekte Beskatnings-System, idet de først fik Lov at udsuge Folket og siden paa flere Maader plyndredes af Kongerne og de andre høje Herrer, stundum ogsaa af Folkemassen under alskens blodige Optrin. 1306 blev Jøderne paa ny uddrevne af Frankrig, dog kun indtil 1315, da de købte sig Ret til at blive, og endelig for tredje Gang 1394, hvorefter de gik til Tyskland og Polen. Deres Tal opgives ikke; men det paastaas, at de ved deres første Forvisning opfandt Vexelbrevene og derved bleve i Stand til at trække deres Rigdomme bag efter sig ud af Landet og saaledes til Dels unddrage sig den paabudte Plyndring.

I *England*, hvor Jøderne havde fæstet Bo i det 7de og 8de Hundredaar, led de ilde Medfart af de normanniske Konger — en af disse, Vilhelm den Røde (1087—1100), tvang endog de døbte Jøder til at vende tilbage til Jødedommen, for at han ikke skulde lide noget Tab i sine Indtægter ved deres Overgang til den kristne Kirke**) — og 1290 bleve de forviste fra Landet, 15—16,000 i Tallet. Til Skotland og Irland synes de ikke at være komne i Middelalderen, og først 1655 under Cromwells Styrelse fik de paa ny Adgang til de britiske Øer. I *Tyskland* havde Forfølgelsen en mindre raffineret og mere brutal Karakter, nemlig som jævnlige Overfald og Nedsablinger, dels udstrakte over store Landomraader, saaledes under Korstogene og den derved fremkaldte Op-hidselse i Sindene eller under forferdelige nationale Ulykker,

*) *Bedarride*, Les Juifs en France, en Italie et en Espagne. 1859.

**) Ligeledes brugte man i lang Tid i Frankrig og Italien at inddrage de nyomvendtes Formue, for at de ikke skulde fristes til at lade sig døbe for at undgaa Mishandling og Plyndring.

*) Kongerne holdt jødiske Livlæger, og de navnkundige Lægeskoler i Montpellier og Salerno have deres Oprindelse fra Jøder. Man gik saa vidt i sin Trø paa deres Dygtighed, at man troede det fornødent at være af jødisk Byrd for at kunne blive en stor Læge.

for hvilke man gav Jøderne Skylden (Mongolernes Indfald i Midten af det 13de og den sorte Død i Midten af det 14de Hundredeaar), dels indskrænkede til enkelte Byer, naar Rygtet opkom om, at Jøderne havde stjaalet og ofret kristne Børn. Det var især i det vestlige Tyskland, Rhin-egnene og Baiern, at disse Blodbad fandt Sted, og det var ofte Tusender, der paa en Gang mistede Livet ved Folkemassens Raseri. Ogsaa gjordes gjentagne Forsøg paa at omvende dem ved Tvangsdaab, og lige indtil det 16de Hundredeaar har man Exempler paa, at Jøderne udvistes fra enkelte Egne eller Byer (1492 fra Mecklenburg, 1571 fra Brandenburg og endnu 1670 forvistes 3,000 fra Wien). Allerede i det 10de Hundredeaar vare Jøder komne til Prag^{*)} og i 1156 til Wien; i det 12te Hundredeaar kom de til Brandenburg og Schlesien, og i det 13de til Mecklenburg. Til *Ungarn* vare de derimod indvandrede med Madjarerne,^{**)} altsaa øst fra og omtrent samtidig med, at de kom til Böhmen vest fra. Til de *nordiske Lande* kom de ikke i Middelalderen, men først langt senere, nemlig til Danmark i den sidste Tredjedel af det 17de Hundredeaar (1667 til Nakskov, 1680 til Ribe og 1684 til Kjøbenhavn) og til Sverige et hundred Aar senere (1776). I Bergen boede Jøder 1710, men ved Grundloven 1814 udelukkedes de fra Norge, og først 1851 blev Forbudet hævet. Til Finland synes de først at have naaet i den nyeste Tid, og hverken til Island eller Færøerne.

Ingen af de oven for omtalte Mishandlinger og Udvisninger var dog saa haardt et Slag for Jøderne som det, der ramte dem i Spanien, hvor de saa længe havde haft saa godt et Hjem. Allerede imod Slutningen af det 14de Hundredeaar (1391) udbrød en Forfølgelse imod dem i Syd-Spanien, hvorved 50,000 bleve dræbte, og 100,000 lode sig døbe, medens saare mange foretrak at udvandre til Nordafrika. Hundred Aar senere, 1492, samme Aar som Amerika opdagedes,^{***)} vilde Ferdinand den katolske fejre Granadas Indtagelse og den dermed fuldbyrdede Udsejelse af den sidste Rest af Maurernes Herredømme ved at rense Landet for „det jødiske Skarn“ og paabød derfor deres Udvisning med ikkun faa Maaneders Frist, med mindre de vilde lade sig døbe. Ikke færre end 600,000 droge bort, men forfulgtes paa Rejsen af

Skibbrud, Hunger og Pest og bortreves for en stor Del; mange andre søgte at redde deres Formue og Hjem ved at modtage Daaben, og det samme gjorde til Dels de, der fra Spanien havde tyet til Portugal, og som tre Aar senere, trods givne Løfter, joges bort eller bragtes i Trældom, medens Børnene optoges endog i de fornemste Adelslægter — alt til Troens Forherligelse. Her er ikke Stedet til at skildre, hvorledes de „nykristne“ i Spanien og Portugal senere forfulgtes af Inkvisitionen, der vilde overtyde sig om Oprigtigheden af deres Omvendelse og for en Sikkerheds Skyld brændte alle gjenstridige eller mistænkelige; mange hylkede, gennem flere Slægtled og under allehaande Masker (selv som Præster og Munke, ja efter Sagnet endog som Biskopper og Inkvisitorer) en Kristendom, paa hvilken de aldrig havde troet, indtil der kunde blive Lejlighed for dem til at flygte anden Steds hen — „i Handelsforretninger“ t. Ex. — og der vende tilbage til deres Fædres Tro. Men det materielle Tab, som Spanien led ved Udjagelsen af sin flittige og stræbsomme jødiske Befolkning — saa vel som ved den fire Menneskealdere senere (1609) paabudte Udvisning af Maurerne — var alt for stort til at kunne dækkes ved de Rigdomme, som Sølvflaaderne fra Amerika førte ind i Landet, og under Inkvisitionens Jagt paa formentlige Jøder og Muselmænd gik al aandelig Frihed tabt for det spanske Folk. Nu ere selvfølgelig Efterkommerne af begge disse forfulgte og tvangsdøbte Folkeslag sammensmeltede med Spanierne, men der skal dog — i Følge Goldschmidts Forsikring^{*)} — være spanske Jødekrister, som have vedligeholdt Mindet om deres Oprindelse og Kjendskab til det hebraiske Sprog. Af Udvandrerne drog en stor Mængde til Nordafrika og Tyrkiet; andre til Italien, hvor Jøderne i det hele led mindre ondt, ja hvor selv Paverne tog dem i Forsvar;^{**)} andre som „nykristne“ til Syd-Frankrig, hvor de bleve taalte og hemmelig holdt fast ved Jødedommen, indtil de 1725 fik Lov til aabent at vedkjende sig den; og endelig en Del til Holland, hvor de strax gik tilbage til deres gamle Tro og nød fuld Frihed, medens de længe vedligeholdt deres hidtidige Fædrelands Sprog og indtil vore Dage have haaret Navnet „portugisiske“ Jøder som Modsætning til de „polske“ eller „tyske“ Jøder, der ud-

*) Paa Prags Jødekirkegaard har man Ligstene fra 942 og 980. Det paastaas endog, at der skal være en Ligsten fra Aaret 606, og at Kirkegaarden skal være endnu et Par hundred Aar ældre.

***) *Hunfalvy*, Ethnographie von Ungarn. 1877. S. 367.

****) Den egentlige Udvandringsdag var 2den Aug. 1492, Dagen før Columbus's Afrejse, og efter jødisk Tidregning Aarsdagen for Tempelens Brand i Aaret 70. Det første Tempels Ødelæggelse af Kaldæerne faldt, mærkeligt nok, i samme Maaned.

*) I Anmærkninger til hans „Livs Erindringer og Resultater“ 1ste Del.

***) Det var ogsaa i Rom, den Tildragelse fandt Sted 1537, som Shakspeare har behandlet i „Kjøbmanden i Venedig“, men vel at mærke saaledes, at det var en kristen Kjøbmand, der spillede Shylocks Rolle imod en Jøde, og at Paven selv (Sixtus V) maatte skride ind som straffende Dommer. *Greg. Leti*, Vita di Sisto V. 1721, III S. 146—51.

gjøre den langt overvejende Flerhed. Fra Holland kom de siden til England, Hamburg og Danmark; medens andre „Portugisere“ i Midten af det 17de Hundredeaar drog til Brasilien, Cayenne og Jamaica, ja allerede 1628 til Barbadoes. Endnu tidligere vare Jøder komne til Nordamerika, nemlig 1602 til Ny York; dog var det kun meget faa, og ved Aarhundredets Udgang udgjorde de endnu kun en Snes Familier. Det varede vist nok omtrent til Midten af forrige Hundredeaar, før de udbredte sig til andre Dele af Unionen, og de vare endda kun lidet talrige.*) Til Canada kom Jøder, først efter at Landet var kommet i engelsk Eje 1756. Til Australien ere de først indvandrede i den sidste Menneskealder, og ligeledes til Kaplandet.

Inden jeg gaar over til at omtale Jødernes Udbredelse til asiatiske og afrikanske Lande, maa jeg et Øjeblik dvæle ved den store Afgang, de i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Hundredeaar led derved, at saare mange — fornemmelig i Tyskland — og især af de mere velhavende og dannede, for at opnaa den længe eftertragtede sociale Sammensmeltning og borgerlige Ligestilling med de kristne, udskilte sig fra deres Trosfæller og lod sig døbe, vistnok for en stor Del under Paa-virkning af den da raadende Rationalisme og i den Mening, at Daaben kun var en Formsag. I alle vest- og mellemeuropæiske Lande har man Exempler herpaa, og disse aldeles frivillig vundne „nykristne“ ere efterhaanden sammensmeltede med de omboende Folk. Fra deres Rækker ere — i første eller andet Slægtled — udgaaede mange endog meget ivrige kristne, ansete gejstlige og Missionærer (t. Ex. den tyske Biskop Neander, Dr. Kalkar, Professor Caspari, de engelske Jøde-Missionærer Herschel og Joseph Wolf), samt mange andre, der paa Videnskabens og Kunstens Omraader have vundet et anset Navn og derved vist Verden, hvilken Rigdom af aandelig Dygtighed der er til Stede i det hidtil ringeagtede og forfulgte Folk. Enhver kan lettelig overtøye sig derom, naar han husker, at Tallet paa Jøder i vort Fædreland aldrig har været højere end imellem 4 og 5,000; tag hvilken som helst By af denne Størrelse og udfind, hvilke Navne derfra ere udgaaede i de sidste Menneskealder, og se saa, om nogen af dem kan opvise alene halvt saa mange som de, der i samme Tidsrum skrive sig fra den jødiske Kreds, og hvoriblandt flere med evropæisk Ry. Jeg vil kun nævne: N. Wallich og Ludvig Jacobson, A. Hannover og Sel. Trier, Henrik Hertz og Goldschmidt,

*) 1733 var der en Menighed i Savannah, 1757 i Charleston og 1782 i Philadelphia. Allg. Zeitg. des Judenthums 1577, S. 679, efter en Artikel i et nordamerikansk Tidsskrift.

Ernst Meyer og Fru Heiberg, David og Wessely; men Rækken kunde let forøges med Mænd af lavere Rang.

Til hvilke Tider Jøderne have spredt sig over *Mellemasien*, baade i de sydligere, persiske og i de nordligere, tatariske Lande, lader sig ikke efterspore: rimeligvis er det sket i de første Hundredeaar efter Kr. F., om ikke før. En stor Mængde Jøder fandtes i Persien, da Araberne trængte derind i 7de Hundredeaar, men i det 9de Hundredeaar led de haarde Forfølgelser og mistede deres Synagoger og Kirkegaarde. Jeg nævnte oven for, at en Del Jøder 350 før Kr. F. flyttedes til det kaspiske Havs Østkyst. Nord herfor var der i det 8de—10de Hundredeaar et halvjødisk Rige, i det Fyrsterne og de fornemme blandt det tatariske Folk, Khazarerne, gik over til Jødedommen; Efterkommerne vil man gjenfinde i Sekten Sabbathniker i det indre Rusland. Allerede i 2det Hundredeaar før Kr. F. skulle Jøder være indvandrede til *Kina***), og senere kom flere efter en Forfølgelse fra Parthernes Side. At de ere indvandrede tidlig, kan ses deraf, at deres Efterkommere intet kjende til Talmud; men de skulle næsten helt være sammensmeltede med Kineserne, ja til Dels endog være gaaede over til Buddhaismen.***) Til *Malabarhysten* (paa Halvøen Dekans Vestside) kom Jøder fra Persien midt i det 6te Hundredeaar, efter deres egne Sagn allerede efter Jerusalems Ødelæggelse af Romerne. De havde her et særskilt lille Rige, der stod i næsten tusend Aar, og omvendte mange indfødte; disse Jøder ere sorte af Hudfarve i Modsætning til de ægte, der have vedligeholdt det skarpe semitiske Præg. Af Frygt for Portugisernes Forfølgelser flygtede de 1565 til Riget Kotsjin. En senere Indvandring til Bombay er derimod bleven næsten hinduisk, men har dog ikke afbrudt Forbindelsen med sine Trosfæller. Til Bagindien ere Jøder først komne i den allernyeste Tid, efter at Franskmændene have indtaget Kotsjinkina; det samme gjælder om Japan og om Kinas Kystbyer, medens de lidt tidligere ere komne til Singapore fra Indien og Arabien. Ogsaa i Jemen i det sydlige *Arabien* fandtes fra 3die til 6te Hundredeaar et jødisk Rige, i det de indfødte Fyrster gik over til Jødedommen; rimeligvis ere Jøderne komne dertil efter Adspredelsen i Aaret 70, men de tilskrev sig en langt højere Ælde, nemlig fra det første Tempels Ødelæggelse ved Kaldæerne. I den ældre Middelalder var der i Arabien mangfoldige Jøder, hvilket øvede ikke ringe Ind-

*) I Kaifongfu ved Hoangho Floden, Kinas gamle Hovedstad, findes endnu en lille jødisk Menighed. Sprogets Blanding med persiske Ord viser, hvorfra de ere komne, og de forstaa ikke længer hebraisk.

**) *Jost*, Geschichte der Israeliten II. S. 287—88. Allg. Zeitg. des Judenthums 1869 S. 1036, 1870 S. 695.

flydelse paa Muhammeds Lære, men de smeltede for en stor Del sammen med de oprindelige Indbyggere. Til *Abessinien* *) kom Jøderne ogsaa meget tidlig — efter egne Sagn med Menelek, en Søn af Kong Salomon og Dronningen af Saba — og udbredte sig stærkt. Da Kristendommen 315 begyndte at prædikes, var efter Sigende Halvdelen af Landets Indbyggere Jøder, og deres Talrighed har efterladt sig Minder i de mange jødiske Skikke, der findes i den abessinske saakaldte Kristendom. De af dem, som ikke vilde omvende sig, bleve fordrivne til et eget Landskab, Kvarra, hvor der endnu bor 200,000 saakaldte „Fellaacha“er; de kjende intet til Talmud og have kun det gamle Testaments historiske Bøger. De ere sorte af Hudfarve, hvilket ogsaa er Tilfældet med Jøderne i *Kongo*, paa Sydafrikas Vestsida; hvorfra disse skrive sig, og i hvilken Tid de ere komne til Landet, véd man ikke. I *Timbuktu*, midt i Sudan, have Jøder 1862 grundlagt en selvstændig Nybygd under Ledelse af Rabbi Mardoehaj fra de sydlige Marokko. **)

Tilbage staar endnu at gjøre en Beregning over Jødernes Talrighed nu for Tiden; men her møde to Vanskeligheder. Dels lader den sig ikke gjøre med fuld Nøjagtighed, fordi man ikke har Oplysninger — eller i hvert Fald kun meget usikre — om deres Tal i Verdensdelene uden for Evropa, men maa nøjes med temmelig løse Overslag. Dels er man nødt til at sammenfatte to Slags Jøder under dette Fællesnavn, nemlig baade Jøderne i de Stater, hvor de under retslig Ligestilling og gode ydre Vilkaar ere mere eller mindre sammensmeltede med de omboende Folkeslag og nærmest kun regne sig selv for at være en religiøs Sekt, medens alle, som have forladt Sekten, maa henføres til den fremmede Nationalitet, — og Jøderne i de Lande, hvor de endnu som Følge af det ydre Tryk og den Ringagt, de ere underkastede, føle sig som en egen Stamme, som hørende til „den jødiske Nation“, saaledes som man sagde herhjemme for 2—3 Menneskealdere siden. Det første gjælder om Jøderne i Vest- og Mellemeuropa — Verdensdelen tænkt gjennemskaaret med Linjer fra Nord til Syd — hvor der kun findes et forholdsvis mindre Tal. I *Storbritannien*, hvor ingen Tælling efter Trosbekjendelse finder Sted, opgaves Tallet 1871 til 45,400, deraf 6400 i Skotland; senere er det blevet ansat til 51,250, hvoraf omtr. 40,000 skulle bo i London; i Irland var der 1871 ifølge Tælling knap 300. I *Holland* taltes 1869 68,000, hvoraf 29,000 i

*) *Joseph Halévy's* Beretning til Centralkomiteen for „Alliance Israelite“ i Selskabets Bulletin for 2det Halvaar 1868.

**) *Augsb. Allg. Zeitung*. 22. Decbr. 1871. „Versprengte Juden“. *Allg. Zeitg. des Judenthums* 1874 S. 776—77.

Amsterdam (1780 var Tallet 22,000, 1815 45,000); for *Belgiens* Vedkommende er man ligesom for *Storbritanniens* henvist til Overslag (den sidste Tælling efter Trosbekjendelse foretoges 1846 og viste 1336); de bevæge sig imellem 1500 og 3000. I *Frankrig* viste Tællingen 1872 omtrent 50,000, hvoraf næsten Halvdelen i Paris og Omegn. 1808 var Tallet 47,000, og 1866 var det steget til 89,000, altsaa næsten fordoblet, men omtrent Halvdelen tabtes med *Elsass* *). Paa den *pyrenæiske Halvø* regner man 2—3000 Jøder, nemlig lidt over 1500 paa Gibraltar (1868) og nogle Hundreder i Lissabon, samt enkelte spredte i Spanien, taalte, men ikke godkjendte. I *Schweiz* var Tallet 1870 omtrent 7000, næsten firdoblet i Løbet af 30 Aar, og hvis man til den vestlige Landgruppe endnu vil lægge *Italien* med dets 36,000 Jøder (1871), vil man som Hovedsum faa henimod 220,000 paa en Folkemængde af 130 Mill. eller 1; pro mille; lades den pyrenæiske Halvø uden for Beregningen, bliver Forholdet 3 pro mille.

I de nordiske Lande er Forholdstallet endnu ringere. Kongeriget *Danmark* havde ved Tællingen 1870 4290, hvoraf de tre Fjerdedele (3145) i Kjøbenhavn (i Slutningen af forrige Aarhundrede omtr. 1500 i Hovedstaden); i saa Henseende er Forholdet altsaa noget lignende som i London, Amsterdam og Paris. Tallet har næsten holdt sig uforandret siden 1834, da det var 4064; men den Gang var ikke fuld saa stor en Brøk, kun tre Femtedele, samlet i Hovedstaden. Tilvæksten har i de 36 Aar kun været 5½ pCt. **) Gjennemgaar man Tællingerne i Enkelthederne, vil man iagttage, at Tallet i Kjøbenhavn er voxet med 680 eller 27¼ pCt. *), medens det for det øvrige Land er aftaget med 454 eller en endnu større Brøk. I Landdistrikterne boede 1870 kun 157 (100 flere end 1836), men deraf faldt omtr. tre Femtedele paa Frederiksberg; hvis disse, som naturligt er, overføres til Hovedstaden, bliver Tilvæksten her endnu større, og for Landet blive Tallene saa smaa, at de ikke ere Omtale værd (lidt over 20 og lidt over 60). I Kjøbstæderne er Tallet derimod stærkt aftaget, fra 1545 til 988, altsaa

*) I *Elsass* med tysk Lothringen boede før Krigen 1870 —71 endog 47000, men ved Tællingen 1871 knap 41,000. Resten var udvandret derfra som Følge af Landets Afstaaelse til Tyskland. — I Paris fandtes under den franske Revolution kun et Dusin jødiske Familier. (*Allg. Zeitg. des Judenthums*. 1870. S. 452).

**) En lignende Stillestaaen har vist sig i Italien, hvor Jøderne for en Snes Aar siden regnedes at være lige saa talrige som nu.

***) Næsten kun i de sidste 20 Aar; thi fra 1834 til 1850 var der meget ringe Tilvæxt. 1834: 2465; 1850: 2500; 1860: 2558.

med mere end en Tredjedel; paa Øerne endog fra 850 til 380 og i Nørrejylland fra 695 til 608. I flere Byer, som 1834 havde et ret anseeligt Tal, var det 1870 svundet ind til en Ubetydelighed, og i andre aftaget til Halvdelen eller Fjerdedelen; kun i et Par enkelte er det voxet lidt*). I alt er der nu 7 Byer, som have over 50 jødiske Indbyggere, og deraf kun 2 med 100. Vi se saaledes her hjemme den samme Kjendsgjærning, som gjentager sig i stor Stil i andre Lande, nemlig at Jøderne helst samle sig i enkelte større Byer, hvor et Menighedsliv kan føres. Paa Bornholm findes ingen Jøder, og i de fire vestjydske Amter kun 51, deraf alene to paa Landet. I Hertugdømmet Slesvig var Jødernes Tal 1860 566, hvilket var en Snes mindre end tyve Aar tidligere, og senere er det rimeligvis aftaget end mere; desuden bor den aldeles overvejende Del i Byerne Slesvig og Frederiksstad, altsaa i den tyske Del af Landet. I Norge boede 1865 ikkun 25, og 1875 var Tallet steget til det dobbelte. I Sverige var der 1825 845, 1855 935 og 1870 1836, deraf 965 i Stockholm, 525 i Göteborg og 84 i de to Byer, til hvilke de fra gammel Tid havde Adgang, nemlig Norrköping og Karlskrona, men kun 262 spredte over det øvrige Land og deraf endog de to Tredjedele i Malmöhus Län. Medtager man til denne Gruppe Finlands 403**), vil man faa en Hovedsum af henimod 7000 paa en Folkemængde af næsten 10 Mill. Mennesker, altsaa kun 2/3 pro mille; tages vort Fædreland alene, bliver Forholdstallet lidt over 2 pro mille.

Den næste Gruppe er Tyskland og de østerrigske-ungarske Lande. *Det tyske Rige* talte 1871 512,000 Jøder, deraf 326,000 i Kongeriget Preussen, 114,000 i de fire sydtyske Stater og 72,000 i det øvrige Land. I Preussen opgaves 1816 Tallet til 124,000, men var rime-

*) Middelfart	1834	50,	1870	4.
Helsingør	—	74,	—	7.
Assens	—	69,	—	15.
Hillerød	—	34,	—	9.
Viborg	—	32,	—	9.
Slagelse	—	90,	—	25.
Aarhus	—	53,	—	21.
Næstved	—	45,	—	21.
Odense	—	82,	—	55.
Fredericia	—	125,	—	73.
Faaborg	—	77,	—	63.
Aalborg	—	113,	—	107

Horsens	—	68,	—	74.
Randers	—	194,	—	209.
Nakskov	—	45,	—	56.

**) I Aaret 1875, efter en privat Meddelelse fra Lektor Modeen i Helsingfors. Faa Aar tidligere vidste man slet ikke af, at der fandtes Jøder i Finland.

ligvis noget større; 1867 var det blevet fordoblet til 263,000 foruden de 50,000, som fandtes i de nyvundne Lande, og 1875 var det voxet til 340,000, eller 1 1/3 pCt. af Folkemængden: over to Tredjedele bo i de 6 østlige Provinser (Øst- og Vestpreussen, Posen, Schlesien, Brandenburg og Pommern). 1846—71 har der været en jævn Stigning i hele Riget, undtagen i Posen, hvor Jøderne aftog med næsten en Fjerdedel, fra 81,000 til 62,000, d. v. s. de vandrede derfra imod Vest: størst var Tilvæksten i Brandenburg, fra 17,000 til 47,500, altsaa næsten til det tredobbelte, og deraf faldt de 36,000 paa Berlin, som for en Menneskealder siden kun talte 6800. Ogsaa flere andre store Byer have faaet en betydelig Tilvæxt i dette Tidsrum (Breslau fra 6000 til 14,000, Köln fra 1000 til 3200 og Frankfurt ved Main fra 3500 til 11,000). Lignende Omflytninger lade sig ogsaa paavise i andre Egne af Tyskland. I Kongeriget Sachsen, hvor Jødernes Tal 1849 kun var 1000, var det 1875 løbet op til 5400, hvoraf omtr. Halvdelen i Leipzig; men samtidig var det aftaget i de thüringske Lande, ja i et Par svundet ind til en ren Ubetydelighed, aldeles som vi have set oven for ved vore egne Kjøbstæder*). Ligeledes er Jødernes Tal aftaget i Baiern 1846—75 med næsten 9000, d. v. s. en Sjettedel, og i flere Provinser er Afgangen forholdsvis større, medens der samtidig er foregaaet en Sammenflytning til München, hvor der nu bor 3000 eller tre Gange saa mange som for en Menneskealder siden og næsten ligesaa mange som i Fürth, der fra gammel Tid har været et af Jødernes Hovedsæder i Syd-tyskland. Baiern havde 1875 51,300 Jøder, fire Gange saa mange som Würtemberg og dobbelt saa mange som Baden eller Hessen. I de to første Lande har Tallet været næsten uforandret siden 1846, men Tilvæksten er udelukkende kommen de større Byer, især Stuttgart**) og Mannheim, til Gode; i Hessen har der været en ringe Aftagen, rimeligvis ved Overflytning til Frankfurt. Sammenligner man de enkelte større Dele af Tyskland, vil man finde, at i det østlige Preussen udgjør Jøderne 1.7 pCt. af Folkemængden, men i det vestlige samt i de mindre tyske Stater kun halvt saa stor en Brøk og i Syd-tyskland 1 1/4 pCt.; derimod tæller Elsass-Lothringen næsten 3 pCt. eller omtrent som Staden Hamburg med dens 13,400 Jøder.

*) I Sachsen Koburg fra 1000 til 200 og i Reuss fra 400 til 40; i Anhalt fra 2500 til 1900 og i Weimar fra 1300 til 1100; ligeledes i Braunschweig, skjønt Jøderne netop i disse Stater allerede før 1848 nød store Friheder.

**) Stuttgart har haft større Tilvæxt end hele Würtemberg, og Jødernes Tal er steget til det tidobbelte fra 1846 til 1875, nemlig fra 234 til 2318.

De østerrigsk-ungarske Lande frembyde mange Uligheder. *Østerrig* uden Galizien og Bukovina talte 1830 lidt over 100,000 Jøder (108,500), som paa faa Tusender nær boede i Böhmen, Mähren og Schlesien; 1869 var Tallet næsten fordoblet (198,000), nemlig i Böhmen voxet med Halvdelen (til 90,000, deraf 13,000 i Prag) og i Mähren og Schlesien med en Tredjedel (tils. 49,000), men i Nedre-Østerrig fra 1500 til 52,000. Heraf boede omtr. 40,000 i Wien, og i et af dennes Kvarterer, Leopoldstadt udgjorde Jøderne en Fjerdedel af Indbyggeme.*) Denne stærke Indvandring er foregaaet siden 1857, thi da talte Nedre-Østerrig kun 7000, og den ene Halvdelen er kommen fra Ungarn. I Tirol er Jødernes Tal stadig formindsket som Følge af Katolikernes Ufordragelighed (fra 1950 til 350, altsaa til en Sjettedel), og i de andre tyske eller tysk-slovenske Landskaber boede der 1857 enten slet ingen eller kun enkelte Jøder, og 1869 endnu kun 1600 ialt, medens Istrien talte 5000, deraf største Delen i Byen Triest. — I *Ungarn* er Tallet voxet meget stærkt, fra 128,000 ved Aarhundredets Begyndelse og 242,000 i Aaret 1840 til 552,000 1869; den overvejende Del bor i det egentlige Ungarn, hvor de udgjøre 5 pCt. af Folkemængden, men kun 25,000 i Transsilvanien og 11,000 i Kroatien og Militærgrænsen, henholdsvis 1 og $\frac{1}{2}$ pCt. I flere ungarske Grevskaber udgjøre Jøderne en Tiendedel af Indbyggeme og ligeledes i mange Byer, saa som Arad, Pressburg og Temesvar; i Hovedstaden Budapest endog en Sjettedel (42,000 af 250,000). Endelig er der *Galizien* og *Bukovina*, som danne Overgangen til Øst-Europa (Rusland-Polen og Balkan-Halvøen), ogsaa deri, at Jøderne endnu ikke have opnaaet virkelig Ligestilling med deres kristne Medborgere eller føle sig som sammensmeltede med dem; de tale ogsaa endnu deres Jargon, det med hebraiske Ord blandede saakaldte „Jødetysk“, medens de i hele det vestlige Evropa tale Folkesprogene. I de to nævnte Landskaber boede 1830 $\frac{1}{4}$ Mill. Jøder, men 1869 625,000 (575,000 i Galizien) eller henved 12 pCt. af Befolkningen, og i Byerne var Forholdstallet endnu større (i Krakov og Lemberg en Tredjedel, i Brody endog to Tredjedele).

Hovedmassen af alle Jøder — ikke alene i Evropa, men i hele Verden — findes dog i *Rusland og Polen*, hvor de endnu blive paa mange Maader satte til Side, om ikke ligefrem undertrykte, saaledes som under Kejsers Nikolaus's Styrelse. I Rusland opgaves Tallet 1835 til lidt over en Million, 1858 til 1,400,000 og efter Folke-

tællingen 1870 til 1,944,000,*) men er snarere større end mindre. Deraf bo 1,200,000 i de 8 vestrussiske, d. v. s. gammelpolske Guvernementer, og de udgjøre her $12\frac{1}{4}$ pCt. af Befolkningen, altsaa det samme Forholdstallet som i Galizien, ligesom de ogsaa især ere talrige i Byerne**); fremdeles bo 666,000 i Lille- og Sydrusland og udgjøre her $6\frac{1}{3}$ pCt. (i Kijef endog 12 og i Bessarabien 10 pCt.) Uden for disse Landskaber — med Floderne Dyna og Dniepr til omtrentlige Grænser imod Ost — har kun Kurland, rimeligvis som Følge af den tidligere Forbindelse med Polen, en større jødisk Befolkning (35,000 eller 5 pCt.), medens den i Lifland kun naar op til 8 og i St. Petersburg til 6 pro mille, men hele Storruusland, hvortil Jøderne først fik Adgang 1862 og endda under mange Indskrænkninger, kun mellem $\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{2}$ pro mille. Dog fortjener det at mærkes, at de allerede 1870 havde udstrakt sig til Rigets yderste Grænse imod Nord, samt over Sibirien, og her boede 1870 12,000 eller 3 pro mille, altsaa en større Brøk end i Danmark og i hele Vestevropa; fremdeles fandtes i russisk Mellemasien 3000 og i Kavkasien 23,000, men hvorvidt de hertil ere komne sønder fra, altsaa førend det russiske Herredømme, eller først under dette, kan ikke oplyses. I det egentlige Polen ere Jøderne endnu talrigere end i de vestrussiske Landskaber, nemlig 815,000 eller $13\frac{1}{2}$ pCt. (i 5 af de 10 Guvernementer fra $14-17\frac{1}{2}$, i de andre 5 fra $9\frac{1}{2}-13$), og i Byerne er Brøken langt større. Hovedstaden Warszawa tæller 85,000 Jøder eller næsten en Tredjedel af sine Indbyggere, altsaa ligesom i Krakov og Lemberg; i andre Byer overstiges endog dette Forhold, hvad ogsaa er Tilfældet med flere Byer i Litaven og de andre gammelpolske Landskaber, saaledes i Vilna, hvor Jødernes Tal nærmer sig til Halvdelen af Byens Indbyggere, og i Berdycezev i Volynien, som næsten er en fuldstændig Jødeby.

I *Rumænien* vare Jøderne for en 30 Aar siden kun lidt talrige: de ansloges til 60,000, hvoraf de ni Tiendedele boede i Moldav, men efter den Tid er foregaaet en stærk Indvandring nord fra, og allerede 1860 opgaves Tallet til 125,000. Senere er det yderligere steget, og fra rumænsk Side — selv i officielle Opgivelser — er det af Uvilje imod Indvandrerne blevet paastaet, at der

*) Skjønt Tallene baade for Rusland og Polen findes i en Beretning fra den statistiske Central-Komité i St. Petersburg (udg. 1875), ere de dog ikke blevne optagne i „*Almanach de Gotha*“ og synes ogsaa at være ukjendte for jødiske Kredse i Udlandet.

**) Over Halvdelen af Jøderne i Rusland bor paa Landet, kun 44 pCt. i Byerne. Største Delen er Haandværkere. I Polen bo derimod to Tredjedele i Byerne. Allg. Zeitg. d. Jud. 1878. S. 26.

*) 1868—75 gik i Wien 763 Kristne over eller tilbage til Jødedommen, hvad anden Steds kun forekommer meget sjældent, saaledes i Berlin 10—20 om Aaret

nu findes 400,000, altsaa 1 for hver 12—13 Mennesker, medens Jøderne selv ikke ville sætte Tallet højere end 250,000*). Omtrent en Tiendedel deraf bor i Bucarest; men endnu er største Delen af Jøderne samlet i Moldav, medens der er hele Distrikter af Valakiet, i hvilke der findes slet ingen eller kun et forsvindende Tal Jøder. Trods de gjentagne Forfølgelser, de have været underkastede, og de Indskrænkninger, der paalægges dem i Henseende til deres Næringsveje, begynde de dog at tilegne sig det rumænske Sprog som deres Landsmaal og at indføre det i deres Skoler**). — For det tyrkiske Riges Vedkommende er man henvist til Gisinger og løse Overslag: snart opgives Tallet til 75,000 for hele det europæiske Tyrki, snart til 80,000 alene i Konstantinopel, hvorhos der nævnes store Menigheder i Adrianopel og Saloniki, og nogle Tusender i de bulgarske Byer langs Donau og et lignende Tal i Bosnien og Herzegovina***). I Serbien er Tallet kun ringe (1560 ved Tællingen 1866), og ligeledes i Grækenland (2500—3500).

Endnu uheldigere er man stillet, hvis man vil udstrække sine Undersøgelser ud over Evropeas Grænser. Mærkeligt nok, ere Jøderne mindst talrige i Asien. I Lilleasien findes vistnok ikke faa Jøder (i Smyrna t. Ex. en Menighed paa 15—20,000), ligeledes i Syrien og Mesopotamien; men Tallene ere meget usikre. For Jerusalem vakle de imellem 5000 og 13,000, for Bagdad imellem 5000 og 18,000, o. s. fr. †) For Persien opgives 20—40,000, deriblandt en større Menighed i Ispahan; i Bukara regner Vambrey 10,000 Jøder ††), medens han ikke omtaler nogen i Kiva og Kokand; i Arabien findes ogsaa Jøder, baade i Jemen imod Syd og i det stenede

Arabien imod Nordvest*); i Indien regnes en halv Snes Tusend, men det er vistnok for lavt, da der foruden Jøderne i Kotsjin ogsaa findes flere Menigheder i Bombay og Egnen deromkring**); om Jøderne i Kina véd man saa lidt, og de synes at være saaledes sammensmeltede med Kineserne, at der ikke kan opgives noget Tal for deres Vedkommende. I Afrika findes dels en samlet jødisk Befolkning i Abessinien, omtrent $\frac{1}{3}$ Mill. i Tallet, dels en Mængde spredte i Landene langs Middelhavets Sydkyst. I Ægypten skal der kun være faa Tusender, og paa Menigheden i Kairo nær skulle de alle være komne i den nyeste Tid fra Evropa***); i Tripolis siges der at bo 25,000 Familier (altsaa 125,000 i alt), deraf 5—6000 i Hovedstaden †); for Byen Tunis opgives (1870) 30,000 ††), og i Algérien var der ved den sidste Tælling (1875) 33,500; men for Marokko er man henvist til de løseste Overslag. Gaar man endelig til den nye Verden, finder man i de nordamerikanske Fristater — hvor der 1838 ikkun regnedes at være 15,000 Jøder — nu imellem 240,000 og 300,000 †††), der for den allerstørste Del ere indvandrede i den sidste Menneskealder. Ogsaa i de britiske Lande i Nordamerika findes jødiske Menigheder, dog ikke af stort Omfang; fremdeles paa nogle af de vestindiske Øer, bl. a. St. Thomas, og endelig opholde Jøder sig dels i smaa Grupper, dels i samlede Menigheder i flere sydamerikanske Stater*†), ligesom ogsaa i Englands avstralske Kolonier; men for alle disse Lande tilsammen kan næppe regnes mere end en Snes Tusend.

Foretager man en Sammenlægning, vil man finde i Vest- og Nordevropa omtr. $\frac{1}{4}$ Mill.; i Mellemevropa (d. v. s. det tyske Rige, det vestlige Østerrig og Ungarn) $1\frac{1}{4}$ Mill.; i Østevropa (Galizien medregnet) henimod 4 Mill.; i Asien maaske $\frac{1}{4}$, og i Afrika $\frac{1}{2}$ Mill.; endelig i Amerika og Avstralien henved $\frac{1}{2}$ Mill., — i alt imellem 6 og 7 Mill., altsaa omtrent det samme Tal, som paa Salomons Tid og inden Jerusalem's sidste Ødelæggelse maa regnes at have været Palæstinas Folketal.

*) Den første Paastand hævdes bl. A. af *Fruendesu*, Dictionar topografic si statistic al Romaniei. 1872; den anden af *Psanter* i hans i jødisk Jargon skrevne Værk om Rumæniens Historie. 1872. (Efter velvillig Meddelelse fra Dr. Gaster i Breslau, en ung jødisk Videnskabsmand, der har hjemme i Rumænien. Smlgn. Allg. Zeitg. des Judenthums 1874, S. 676, hvor Tallet opgives efter ny Tælling til 247,034.

***) Allg. Zeitg. d. Jud. 1871. S. 351.

****) Allg. Zeitg. d. Jud. 1870. S. 432; 1876. S. 88, 103 og 663.

†) Allg. Zeitg. d. Jud. 1874. S. 559 (Smyrna); 1873. S. 321—22 (Palæstina 10,000), S. 345 („mange hundrede i Bagdad og Basra; 3000 i Hilleh, hvor Babylons Ruiner ligge, ægte Efterkommere af Jøder fra Nebukadnezars Tid“); 1867. S. 268, 1875 S. 599 og 755, 1877. S. 211 (Jerusalem); 1875. S. 635 (Damask 5000).

††) Reise in Mittelasien 1865. S. 296. Smlgn. Allg. Zeitg. d. Jud. 1871. S. 461 og Augsb. Allg. Zeitg. 22. Decbr. 1871.

*) Allg. Zeitg. d. Judenthums 1873. S. 321. **) Smsteds. 1872. S. 500 og 1876. S. 549. ***) Smst. 1873. S. 322. †) Smst. 1875. S. 685. ††) Smst. 1875. S. 795. 1876. S. 569. †††) Efter velvillig Meddelelse fra A. S. Isaacs i Ny York; i Følge samme Kilde boede 70,000 i Byen Ny York. Smlgn. *G. Gottheit*, the Position of the Jews in America, i North American Review. 1878. — I Chicago fandtes 1872 15,000, og i New Orleans 1874 10,000. Allg. Zeitg. d. Jud. 1872 S. 416. 1874. S. 459.

*†) Allg. Zeitg. Judenth. 1868. S. 28. (Curacao 1268 Jøder; Surinam 1463). 1868 S. 1023 (Venezuela), 1869. S. 1009 (Panama), 1874. S. 371 (Ny Granada), 1873. S. 233 (Lima), 1873. S. 305 (Brasilien), 1870. S. 1004 (Buenos Ayres).